

คำนำ

อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการพัฒนาในระยะเวลาที่ผ่านมา มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างขาดความระมัดระวังมาเป็นเวลานาน ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายและเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว รวมทั้งปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากขยะมูลฝอย และสารเคมีทางการเกษตร หากปล่อยให้สถานการณ์เป็นอยู่เช่นนี้ต่อไป ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจะเพิ่มมากยิ่งขึ้นตามลำดับ และจะส่งผลกระทบต่อทำให้ประชาชนไม่สามารถประกอบอาชีพได้ในที่สุด

ดังนั้น จึงจำเป็นต้องหาวิธีที่จะต้องกำหนดให้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ก่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุดและยาวนานที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรธรรมชาติในส่วนที่ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดเป็นเจ้าของ จะต้องให้ประชาชนที่อยู่ใกล้ชิดทรัพยากรนั้นได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการร่วมกันอย่างเป็นระบบและเป็นไปอย่างต่อเนื่อง จากประสบการณ์ในอดีตชี้ให้เห็นว่าการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยภาครัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว ไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนได้ เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารจัดการมาสู่ความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐกับภาคีพัฒนาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะจากชุมชน / ประชาชนในท้องถิ่น

คณะผู้ศึกษาหวังเป็นอย่างยิ่งว่ารายงานผลการศึกษาในครั้งนี้ จะทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากทุกภาคส่วนสามารถนำไปใช้ประกอบการปฏิบัติงานให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล เพื่อการพัฒนา พื้นฟูและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนของจังหวัดเลยต่อไป

(ผศ.ดร.โยธิน สุริยพงศ์)

หัวหน้าคณะศึกษา

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัย เรื่อง การจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน บริเวณลุ่มน้ำเลยตอนบน บรรลุผลสำเร็จได้ด้วยดีเป็นผลอันเนื่องมาจากความร่วมมืออย่างดีของประชาชนผู้ให้ข้อมูล ตัวแทนหมู่บ้านที่ร่วมประชุมระดมความคิดในการจัดทำแผนปฏิบัติการ ฯ คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ ขอขอบคุณหน่วยงานราชการภายในจังหวัดเลย ได้แก่ สำนักงานชลประทานจังหวัดเลย สำนักงานเกษตรจังหวัดเลย สำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัดเลย สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเลย สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดเลย ฯลฯ ที่อนุเคราะห์ให้ข้อมูลประกอบการศึกษา

ขอขอบคุณ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติที่ให้โอกาสเบื้องต้นในการวิจัย ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏเลยที่อำนวยความสะดวกด้านต่างๆ ในการศึกษาวิจัย สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณนักศึกษาโปรแกรมวิชาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูลและจัดประชุมระดมความคิดตัวแทนหมู่บ้านในการจัดทำแผนปฏิบัติการ ฯ

บทคัดย่อ

จากการประมวลผลการศึกษา พบว่า จุดเริ่มต้นการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมมีสาเหตุมาจากการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนของคนในท้องถิ่น การกระทำจากบุคคลภายนอก รวมทั้งผลกระทบจากโครงการพัฒนาอื่น ๆ ของรัฐ เช่น การตัดถนน การขยายตัวของชุมชน เป็นต้น รวมทั้งขาดการการอนุรักษ์ จึงเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรต่าง ๆ นำไปสู่การเสื่อมโทรมของคุณภาพสิ่งแวดล้อม จนส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต และความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนในภาพรวม

การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวนโยบายหรือการดำเนินงานโดยภาครัฐที่ผ่านมา มีทั้งที่ประสบผลสำเร็จและไม่สำเร็จทั้งนี้ มีสาเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ การมองว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นเพียงปัจจัยการผลิตที่นำมาพัฒนาประเทศเท่านั้น โดยไม่ได้คำนึงถึงการเป็นระบบนิเวศที่ทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมาเป็นไปในลักษณะการสั่งการจากบนลงล่าง (Top down approach) ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะคนในท้องถิ่น

ดังนั้น โครงการวิจัย เรื่อง การจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน บริเวณลุ่มน้ำเลยตอนบน จึงได้กำหนดกรอบแนวคิด โดยส่งเสริมให้ท้องถิ่นทุกภาคส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วม โดยมุ่งให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและทัศนคติ ให้มีความเข้าใจที่สอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ควบคู่กับการมีมาตรการและกฎระเบียบที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยมีหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นฝ่ายกระตุ้นและสนับสนุน ซึ่งจะทำให้สามารถมองภาพการพัฒนาได้อย่างเชื่อมโยงทั้งในท้องถิ่น พื้นที่ ต่อเนื่องและเชื่อมโยงครอบคลุมการพัฒนาแบบพื้นที่/หน้าที่/การมีส่วนร่วม (Area/Function/Participation) อย่างแท้จริง อันจะส่งผลถึงการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

Abstract

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(1)
กิตติกรรมประกาศ	(2)
บทคัดย่อ	(3)
Abstract	(4)
สารบัญ	(5)
สารบัญตาราง	(8)
สารบัญรูป	(10)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์	3
1.3 ขอบเขตการวิจัย	3
1.4 ผลการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	5
2.1 ความสำคัญและความเป็นมาของการวางแผน	5
2.2 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน	10
2.3 เทคนิคและเครื่องมือในการสร้างการมีส่วนร่วม	15
2.4 การวางแผนการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืนระดับชุมชน	22
2.5 การพัฒนาความร่วมมือและประสานแผนที่มาจากการมีส่วนร่วมของชุมชน	26
2.6 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ศึกษา	29
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	59
3.1 การรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้น	59
3.2 การลงสำรวจพื้นที่ศึกษา	59
3.3 การรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากพื้นที่ในแต่ละกรณีศึกษา	60
3.4 การจัดเวทีประชาคมเพื่อระดมความคิดเห็น	60
3.5 การจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ	60

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.6 การจัดประชุมสัมมนารับฟังความคิดเห็นต่อผลการศึกษา	61
3.7 การปรับปรุงผลการศึกษาและข้อเสนอแนะอื่นๆ	61
3.8 การวิเคราะห์ข้อมูล	61
บทที่ 4 ผลการศึกษา	62
4.1 ข้อมูลทั่วไปของครัวเรือนตัวอย่าง	62
4.2 สภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือนตัวอย่าง	63
4.3 สภาพเศรษฐกิจของครัวเรือนตัวอย่าง	69
4.4 คุณภาพชีวิตของครัวเรือนตัวอย่าง	75
4.5 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ดิน	78
4.6 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำ	83
4.7 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้	87
4.8 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์ป่า	92
4.9 ทำศนคดีต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม	96
4.10 ผลการวิเคราะห์คุณภาพน้ำผิวดินบริเวณลุ่มน้ำเลยตอนบน	97
4.11 กรอบการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบริเวณลุ่มน้ำเลยตอนบน	101
4.12 แผนงานการฟื้นฟูแหล่งน้ำธรรมชาติให้สามารถใช้ประโยชน์ได้สูงสุด	105
4.13 แผนงานการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่ดิน	111
4.14 แผนงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	117
4.15 แผนงานการปรับปรุงคุณภาพชีวิต	124
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ	134
5.1 สรุปสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมบริเวณลุ่มน้ำเลยตอนบน	134
5.2 สรุปแผนปฏิบัติการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	135
5.3 แผนงานการฟื้นฟูแหล่งน้ำธรรมชาติให้สามารถใช้ประโยชน์ได้สูงสุด	135
5.4 แผนงานการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่ดิน	137
5.5 แผนงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	138

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.6 แผนงานการปรับปรุงคุณภาพชีวิต	139
5.7 อภิปรายผลการวิจัย	141
5.8 ข้อเสนอแนะการวิจัย	142
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก 1 การระดมความคิดเห็นเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการ ฯ	147
ภาคผนวก 2 รายละเอียดโครงการในแผนปฏิบัติการ ฯ	176
ภาคผนวก 3 แบบสอบถามที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล	242
ภาคผนวก 4 รูปภาพประชาคมตัวแทนหมู่บ้าน	248
ภาคผนวก 5 รายชื่อตัวแทนหมู่บ้านที่เข้าร่วมประชุมระดมความคิด	252

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2-1 พื้นที่ขอบเขตการปกครองอำเภอภูหลวง	30
ตารางที่ 2-2 พื้นที่ลักษณะภูมิประเทศอำเภอภูหลวง	32
ตารางที่ 2-3 พื้นที่การจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ในเขต ป่าสงวนแห่งชาติ อำเภอภูหลวง	32
ตารางที่ 2-4 ปริมาณน้ำฝนรายเดือนและรายปีช่วง พ.ศ.2527-2537	37
ตารางที่ 2-5 พื้นที่กลุ่มดินอำเภอภูหลวง	38
ตารางที่ 2-6 ผลการศึกษาคุณภาพน้ำผิวดิน	57
ตารางที่ 4-1 ร้อยละของเพศ อายุ ระดับการศึกษาและการนับถือศาสนา ของครัวเรือนตัวอย่าง	64
ตารางที่ 4-2 ร้อยละของสภาพความเป็นอยู่ การคมนาคมและการติดต่อ สื่อสารของครัวเรือนตัวอย่าง	66
ตารางที่ 4-3 ร้อยละของการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของครัวเรือนตัวอย่าง	68
ตารางที่ 4-4 ร้อยละการเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมของครัวเรือนตัวอย่าง	70
ตารางที่ 4-5 ร้อยละของการมีไฟฟ้าและแหล่งน้ำใช้ของครัวเรือนตัวอย่าง ของครัวเรือนตัวอย่าง	71
ตารางที่ 4-6 ร้อยละของอาชีพและรายได้ของครัวเรือนตัวอย่าง	72
ตารางที่ 4-7 ร้อยละของข้อมูลฐานะทางการเงินของครัวเรือนตัวอย่าง	73
ตารางที่ 4-8 ร้อยละของข้อมูลด้านคุณภาพชีวิตของครัวเรือนตัวอย่าง	76
ตารางที่ 4-9 ลักษณะการถือครองที่ดินของครัวเรือนตัวอย่าง	79
ตารางที่ 4-10 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและลักษณะการเพาะปลูกในพื้นที่ศึกษา	80
ตารางที่ 4-11 ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรดินในพื้นที่ศึกษา	81
ตารางที่ 4-12 รูปแบบการทำเกษตรกรรมและการใช้สารเคมีในรอบ 5 ปี	82
ตารางที่ 4-13 รูปแบบการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำ	84
ตารางที่ 4-14 รูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยจากครัวเรือน	86
ตารางที่ 4-15 รูปแบบการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้	88
ตารางที่ 4-16 รูปแบบการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์ป่า	93
ตารางที่ 4-17 ร้อยละของทัศนคติต่อสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อม	96

สารบัญตาราง (ต่อ)

	หน้า
ตารางที่ 4-18 ผลการวิเคราะห์คุณภาพน้ำผิวดิน ครั้งที่ 1	97
ตารางที่ 4-19 ผลการวิเคราะห์คุณภาพน้ำผิวดิน ครั้งที่ 2	98
ตารางที่ 4-20 ผลการวิเคราะห์คุณภาพน้ำผิวดิน ครั้งที่ 3	99
ตารางที่ 4-21 ค่าเฉลี่ยผลการวิเคราะห์คุณภาพน้ำผิวดิน	100
ตารางที่ 4-22 แผนปฏิบัติการเพื่อฟื้นฟูคุณภาพแหล่งน้ำ	107
ตารางที่ 4-23 แผนปฏิบัติการเพื่อปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่ดิน	113
ตารางที่ 4-24 แผนปฏิบัติการเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	120
ตารางที่ 4-25 แผนปฏิบัติการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน	127

สารบัญรูป

	หน้า
รูปที่ 2-1 ลำดับชั้นการวางแผนระดับต่าง ๆ	8
รูปที่ 2-2 ขั้นตอนการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน	29
รูปที่ 2-3 แผนที่อำเภอภูหลวง	31
รูปที่ 2-4 แนวตีแปรสชั้นและพายุไชนร้อนที่เข้าสู่ประเทศไทย	35
รูปที่ 2-5 เส้นทางเดินเฉลี่ยของพายุเขตร้อน	36
รูปที่ 2-6 แผนที่กลุ่มชุดดิน ตำบลภูหอ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย	42
รูปที่ 2-7 แผนที่กลุ่มชุดดิน ตำบลห้วยสีเสียด อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย	47
รูปที่ 2-8 แผนที่กลุ่มชุดดิน ตำบลหนองคัน อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย	50
รูปที่ 2-9 แผนที่กลุ่มชุดดิน ตำบลหนองคัน อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย	53